

RECENSIES

dustrie. Ook op deze bladzijden wordt het lezen bemoeilijkt door een taaie rapport-achtige stijl, waarin het 1, 2, 3 en het ad a, ad b, en ad c niet van de lucht zijn en de vele statistieken en tabellen vaak veel beter in hun hoofdtekken in de tekst hadden kunnen worden verwerkt. Het weergeven van een ontwikkeling in een jaartallenlijstje, zoals aan het einde van het achtste hoofdstuk maakt een wat minder solide indruk. De opmaak van de bladzijden wordt verder ontsierd door het dermate vaak cursiveren in eigen of andermans tekst van zaken die de schrijfster belangrijk of verwerpelijk vindt, dat menig lezer zich in zijn vermogen tot zelfstandig oordelen miskend zal voelen. De foto's, die het boek verluchten, staan niet altijd in een even functionele verhouding tot de overige elementen van het werkstuk en zijn helaas zonder bronvermelding opgenomen. De onderschriften zijn nogal suggestief. Hoewel het boek als geheel niet erg geslaagd kan worden genoemd biedt het een aantal belangwekkende gegevens over een weinig bestudeerd onderwerp. Besnoeiing en polijsting tot een artikel zou wellicht een bevredigender resultaat hebben opgeleverd.

H.J. Wedman

Rapport van de Commissie van Drie in de zaak Aantjes (Den Haag: Staatsuitgeverij, 6 dl.n., resp. 46, 60, 40, 186, 141, 23 blz., ISBN 9012026342).

De zaak-Aantjes bestaat uit twee onderdelen. Eensdeels vraagt men zich af, hoe het mogelijk geweest is, dat Aantjes' oorlogsverleden, dat velen min of meer bekend geweest moet zijn, zo lang buiten de publiciteit en buiten de politiek is gebleven. Aan de andere kant staat de met de eerste samenhangende vraag wat dat oorlogsverleden nu precies geweest is. Het is die tweede vraag, die de Commissie van Drie in opdracht van de Tweede Kamer te onderzoeken had. Zij heeft zich met grote nauwkeurigheid en kennis van zaken van haar opdracht gekweten.

Na zijn indexamen gymnasium is Aantjes in dienst getreden van de PTT, kantoor Dordrecht. In het kader van de Arbeitseinsatz is hij in Duitsland te werk gesteld. In de zomer 1943 vertrok hij naar Güstrow. Ongeveer een jaar later heeft hij zich in Hamburg aangemeld als lid van de Germaanse SS met de bedoeling, naar zijn zeggen, om in aanmerking te komen voor politiedienst in Nederland en dan onder te duiken. In oktober 1944 wordt hij door de Germaanse SS voor werkelijke dienst opgeroepen, naar Nederland gebracht en in Hoogeveen ingedeeld bij een onderdeel van de Nederlandse Landstorm, een eenheid 'binnen het kader van de Waffen-SS'. Hij heeft geweigerd dienst te nemen en is bij wijze van straf geplaatst in het in de inrichting Port Natal te Assen gevestigde werkkamp. Daar is hij tot het eind van de oorlog gebleven.

Dit is een duidelijk verhaal, dat echter alleen boven water gekomen is door het spuurwerk van de commissie. Aantjes had tevoren steeds verteld, dat hij zich had aangemeld voor wacht- of politiedienst. Zijn lidmaatschap van de Germaanse SS is pas na de publikatie van het RIOD-rapport door hem erkend. Een onderzoek door de POD te Sliedrecht in 1947 ingesteld heeft niet tot enig resultaat geleid en eindigde in een sepot. Zou het lidmaatschap van de Germaanse SS bekend zijn geweest met de daaruit voortvloeiende mobilisatie bij de Landstorm, dan zou de zaak zoal niet tot vervolging voor een tribunaal in ieder geval, gezien de dienstweigering, tot voorwaardelijke buitenvervolgstelling hebben geleid.

Het rapport is daarom zo interessant, omdat het op de microschaal van de individuele zaak de moeilijkheden van de bijzondere rechtspleging na de oorlog doet uitkomen. De justitiële autoriteiten kenden de Duitse organisatie niet. Archieven waren verspreid of, in Duitsland, niet voor raadpleging vatbaar.

Van deze moeilijkheden voor de justitie kon in sommige gevallen gebruik gemaakt worden om aan vervolging te ontkomen. Toen Aantjes in vage termen na zijn thuiskomst aangaf, dat hij zich voor een wachtbataljon gemeld had maar de dienst daar had geweigerd, kwam hij niet meer voor arrestatie in aanmerking. Maar, zegt de heer Schakel in zijn verklaring, als het woord SS gevallen was, zou hij de dans niet ontsprongen zijn. Als men kort na de bevrijding kennis had gedragen van het op last van de procureur-fiscaal mr. Sikkel samengestelde boek *Documentatie*, dat een beschrijving van de Duitse organisatie bevat, zou men hebben kunnen weten, dat in Hoogeveen het centrum van de Landstorm Nederland was, en dat een van de categorieën van landstormers bestond uit in Duitsland werkzame Nederlandse leden van de Germaanse SS.

De meeste gevallen van politieke delinquenten betroffen leden van de NSB of wapendragers. In die gevallen was het bewijs niet moeilijk te leveren. Omdat Aantjes nooit in Nederland in uniform had gelopen (hij had er in Duitsland wel een gekregen) kon hij rustig zijn lidmaatschap van de Germaanse SS verzwijgen en over Hoogeveen vagelijk als over een wachtbataljon spreken.

Had men in die dagen de beschikking gehad over de correspondentie van de Duitse post-rijen omtrent Aantjes' mobilisering dan was er veel duidelijk geworden. In brieven van de Duitse post aan Aantjes district en aan de Nederlandse post wordt zonder omwegen meegedeeld, dat Aantjes 'vom Reichsführer S.S. zum Landsturm Niederland eingezogen ist', of - in een andere brief - dat hij 'zur Germanischen S.S. eingezogen ist'. Deze correspondentie bevindt zich in het RIOD. Maar in de dagen, dat de heer Schakel vlak na de bevrijding over de al dan niet arrestatie van Aantjes moest beslissen, was die niet beschikbaar en evenmin toen in 1947 de officier-fiscaal in Dordrecht het dossier-Aantjes moest afdoen.

Dit uitstekend gedocumenteerde en fraai en overzichtelijk uitgegeven rapport is historisch gezien van grotere betekenis dan alleen omdat het over de zaak-Aantjes licht verschaft. Het laat zien, dat de bijzondere rechtspleging na de oorlog onvolkomen was en onvolkomen moest zijn. Men kon de zaken van honderdduizend gedetineerden al nauwelijks behoorlijk onderzoeken, laat staan zaken van niet-gedetineerden zoals Aantjes. Men kende de Duitse organisatie niet en wist dus niets van wat Aantjes een wachtbataljon genoemd had. Men beschikte niet over archieven, die de commissie later wel kon raadplegen. Zo kon het gebeuren, dat verzwijging van het lidmaatschap van de Germaanse SS de justitie ertoe leidde de zaak-Aantjes als een eenvoudig geval van 'Arbeitseinsatz' te beschouwen.

Er is weinig fantasie voor nodig om in te zien, dat de zaak-Aantjes niet de enige onvolkomen behandelde zaak is. Er zullen ongetwijfeld vele andere gevallen zijn van mensen, wier werkelijke oorlogsverleden nooit naar boven gekomen is. Omdat zij geen parlementslid en fractievoorzitter van de grootste regeringspartij zijn, worden die gevallen niet door een commissie uitgezocht. Men zal moeten aanvaarden, dat ook de justitiële zuivering onvolmaakt gebleven is. Een verwijt kan men daar niemand van maken. De arbeid van de Commissie van Drie heeft dit nog weer eens duidelijk aangetoond.

A.D. Belinfante

'Het bevrijde zuiden': kanttekeningen bij het historisch onderzoek

A. F. MANNING

Het vastlopen van een veldtocht werd de oorzaak van een onvoorziene situatie. In het 'bevrijde zuiden' bleven de geallieerde legers hangen, niet maar een paar dagen totdat versterkingen waren gearriveerd en de opmars hervat kon worden, maar weken, maanden, een hele en lange winter zelfs. Vanaf september 1944 viel de vaderlandse geschiedenis uiteen in tenminste twee brokken: de hongerwinter in het westen en het bevrijde zuiden. Een vreemde vrijheid, dat wel: de bevolking woonde in een frontgebied en het maatschappelijk leven kwam veel moeizamer op gang dan men had verwacht¹. Alles leek voorlopig: nog geen ministers, nog geen gemeenteraden. In het verre Brussel de functionarissen van Militair Gezag - overigens een instantie die men aanvankelijk niet kon plaatsen - en Eindhoven als geïmproviseerd centrum met daar een radiozender 'Herrijzend Nederland' die een paar uur per dag ging uitzenden. Wel arrestaties van achtergebleven NSB-ers en moffenmeiden maar nog geen berechting van collaborateurs. Geen verbindingen en vervoer, vaak niet eens met een plaats vijftien kilometer verderop. Net als vóór de bevrijding lange rijen voor de bijna lege winkels, géén kolen, slechts enkele uren gas en streng gerantsoeneerde electriciteit. Veel geruchten, geen berichten van verwanten en vrienden in bezet gebied en in Duitse gevangenkampen of Arbeitslager.

Het gebied dat eind oktober was bevrijd mocht naar de opvatting van de spraakmakende elite in het vooroorlogse Nederland geen hart van het land heten. Limburg was een provincie met kolenmijnen en een mooi vakantielandschap met een brave en bescheiden bevolking die een zangerig en onverstaanbaar dialect sprak. De Zeeuwsvlamingen waren halve Belgen die het al over 'Holland' hadden als ze in Terneuzen op de veerboot stapten. Walcheren was bekend vanwege de badplaats Domburg en door Vlissingen: eindstation van de D-trein uit Duitsland en vertrekhaven van de boot naar Engeland. Op Walcheren en op Beveland woonde in betrekkelijk isolement een wat eigenzinnige polderbevolking, deels in amusante klederdracht die het straatbeeld in het saaie Goes verlevendigde en aan de ver-

1. A. H. Paape, ed., *Bericht van de Tweede Wereldoorlog*, VI (Amsterdam-Haarlem, 1971) 2381-2408.